

Şîî Bir Mutasavvıf Olan Mûnis Ali Şâh'ın *Burhânü's-sâlikîn* İsimli Eserinde Tasavvuf Müdafaası

The Defense of Sufism in Burhan al-Salikin by Shia Sufi Munis 'Ali Shah

Ahmet ARSLAN

ORCID: [0000-0003-1928-267X](https://orcid.org/0000-0003-1928-267X) | E-Posta: ahmetarslan5252@hotmail.com

Arş. Gör. Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı,
Res. Asst., Hakkari University, Faculty of Theology, Basic Islâmic Sciences,
Department of Sufism,
Hakkâri, Türkiye
ROR ID: [00nddb461](https://ror.org/00nddb461)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Arslan, Ahmet. "Şîî Bir Mutasavvıf Olan Mûnis Ali Şâh'ın *Burhânü's-sâlikîn* İsimli Eserinde Tasavvuf Müdafaası". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 189-211.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1140117>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	20. 09. 2022
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	05. 11. 2022
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 12. 2022
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (<i>Değerlendirme</i>)	Double anonymized - Two External (<i>İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme</i>). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur</i>).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Turnitin.
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare. (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir</i>).
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	suifdergi@gmail.com
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır</i>).
Grant Support (<i>Finansman</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır</i>).
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	

Özet

Sünnî ve Şîî dünyada tasavvuf ve kökeni hakkında pek çok tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmalarda tasavvufun menşesinde İslam dışı bazı düşüncelerin yer aldığı iddia edilmiştir. Mutasavvıflar da eserlerinde tasavvufun kaynağının âyet ve hadislere dayandığını ispat etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle ilk dönem tasavvuf klasiklerinin ana fikrini, tasavvufun Sünnî düşüncenin çerçevesinde bir ilim olduğunu ispatlama gayretleri oluşturmuştur. Şîî âlimler de tasavvuf ve menşesine dair eleştirilerde bulunmuşlardır. Şîâ'da Cemâleddin el-Murtazâ er-Râzî'nin *Tebziratü'l-avâm fi ma'rifeti makâlâti'l-enâm* adlı eseri, tasavvufun eleştirildiği ilk kitaplardan biri olmuştur. Râzî'den sonra da Şîî âlimler, tasavvufu reddeden birçok kitap yazmışlardır. Bu eserlerde genel olarak büyük sûflerin çoğunun Sünnî olduğu, İmamlar'ın ilk sûfleri kınadığı, tasavvuftaki pratik ve düşüncelerin şeriata uymadığı vurgulanmıştır. Şîî fukahanın toplum üzerindeki etkileri Sünnî dünyaya göre daha fazla olduğundan tasavvufa yapılan eleştiriler Şîî çevrede daha çok karşılık bulmuştur. Nitekim Şîîliğin Safevîler ile birlikte İran'ın resmi mezhebi haline gelmesiyle bölgede köklü bir geçmişe sahip tarikatlar nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. Fakat Ni'metullâhiyye tarikatı bütün baskılara rağmen İran'da varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Araştırmalarda Safevîler'den itibaren tarikatların izlerinin İran'da silindiği dile getirilmiştir. Ni'metullâhiyye gibi Şîîler içinde varlığını sürdürebilen tarikatlar hakkındaki çalışmalar ise ihmal edilmiştir. Ni'metullâhilerin tasavvuf saldırılarına karşı tarikatlarını ve tasavvufu savunma faaliyetleri araştırılması gereken önemli bir husustur. Bu sebeple Şîî mezhebinden olan Ni'metullâhî şeyhi Mûnis Ali Şâh tarafından kaleme alınan *Burhânü's-sâlikîn* bu çalışmada araştırma konusu olarak seçilmiştir. Yirminci yüzyılda yaşayan Mûnis Ali Şâh döneminde İran, Batılı ülkelerin baskısına maruz kalmış ve Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Babası Vefâ Ali Şâh ile döneminin önde gelen âlimlerinden zâhirî ve bâtinî ilimleri tahsil eden Mûnis Ali Şâh, ülkesinin içinde bulunduğu bu kötü duruma kayıtsız kalmamıştır. Siyasî partilere üye olmuş, gazete çıkarmış ve yayınevi kurmuştur. Böylece insanları ülkesinin maruz kaldığı duruma karşı bilinçlendirmede ön saflarda yer almıştır. Daha sonraki dönemlerde siyâsî faaliyetlerine son vermiş ve bir tarikat şeyhi olarak faaliyetlerini yürütmüştür. İlmi birikimi ve şahsiyetiyle başkent Tahran'daki hankahını her tabakadan insanların yoğun olarak uğradığı merkezlerinden biri haline getirmeyi başarmıştır. Mûnis Ali Şâh, irşad faaliyetlerinde bulunurken bazı kesimlerce tasavvuf aleyhtarlığı yapılmaya devam edilmiştir. O da bu duruma kayıtsız kalmayarak tasavvufu müdafa eden *Burhânü's-sâlikîn* isimli bir eser kaleme almıştır. Mûnis Ali Şâh, yakın bir dönemde yaşadığından Şîî dünyadaki tasavvuf tenkid ve savunmalarının hepsini dikkate alarak eserini yazmıştır. Bu bakımdan müellifin eserini incelemek, Şîâ'da tasavvuf eleştiri ve müdafasında kullanılan argümanların kapsayıcı bir şekilde görülmesini sağlayacaktır. Çalışmanın amacı da bu iki hususu mercek altına almaktır. Mûnis Ali Şâh, eserinde tasavvufun kökeninin İslam'a dayandığını vurgulamış, Şîâ ve tasavvuf arasında bulunan husumeti kaldırmayı amaçlamıştır. Bu konuyu işlerken üzerinde durduğu en önemli mevzulardan bir tanesi sûfî kelimesidir. Mûnis, sûfî kelimesinin Hz. Peygamber zamanından önce kullanıldığını savunmuştur. Ona göre Şîî dünyada tasavvuf aleyhtarlarının en fazla kanıt gösterdikleri İmamlar'a atfedilen sözler, dikkatlice tahlil edilmemiştir. Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*'de geniş bir şekilde İmamlar'ın bu sözlerini tevil etmeye gayret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şîâ, İran, Ni'metullâhiyye, Mûnis Ali Şâh, Burhânü's-sâlikîn.

Abstract

Many debates occurred in Sunnī and Shia Islām regarding Sufism and its origin. In these debates, it was claimed that certain un-Islāmic views are present in the theoretical and practical aspects of Sufism. Sufis, on the other hand, tried to prove in their works that the foundations of Sufism are based on verses and hadith. Therefore, the main idea of early Sufism classics consisted of efforts to prove that Sufism is a discipline within the framework of Sunnī thought. Shia scholars also criticized Sufism and its origin. *Tabsīrât-al'Avâm fi Ma'rifat Maqâlât al-Anâm* by Jamal al-Din al-Murtaza al-Rāzī is one of the first works in Shia Islām in which Sufism is criticized. After al-Razi, Shia scholars wrote many books rejecting sufism. In these works, it was generally emphasized that the majority of great sufis were Sunnī, that the Imams denounced the first sufis, and that the practices and ideas in sufism did not comply with sharia. Since Shia fiqh scholars have a greater impact on society compared to the Sunnī world, the criticism aimed at sufism resonated more among the Shia. In fact, after Shiism became the official sect of Iran with the Safavids, sects with a deep-rooted history in the region began to lose influence. However, the Ni'matullahiyah sect was able to sustain its existence to date despite all oppression. In previous studies, it was stated that, beginning with the Safavids, the traces of sects in Iran were removed. On the other hand, studies on sects who managed to survive among the Shi'ites, such as the Ni'matullahiyah, were neglected. The activities of the members of the Ni'matullahiyah in defense of their sect and Sufism is an important matter that requires investigation. Therefore, *Burhan al-Salikin* by Munis 'Ali Shah, the sheik of the Shia sect Ni'matullahiyah, was selected as the subject of the present study. During the time of Munis 'Ali Shah, who lived in the twentieth century, Iran was exposed to pressure from Western countries, and World War I broke out. Munis 'Ali Shah, who was educated in exoteric and esoteric disciplines by the leading scholars of the time as well as his father Vefa 'Ali Shah, did not stand indifferent to this problematic circumstance experienced by his country. He stood on the front lines in raising awareness regarding the situation his country went through by registering in political parties, publishing newspapers, and establishing a publishing house. In later periods, he ceased his political activities and functioned as a sect sheik. With his scholarly background and personality, he succeeded in transforming his lodge in the capital city of Tehran into a center frequently visited by commoners and upper-class individuals alike. While Munis 'Ali Shah was teaching his disciples, claims regarding the opposition to Sufism continued to be voiced by certain segments. He did not remain indifferent against this situation and wrote a work titled *Burhan al-Salikin* in defense of sufism. Since Munis 'Ali Shah lived in a recent period, he wrote his work by taking into consideration all criticism and defense regarding sufism in the Shia world. In this respect, examining the work of the author will allow for a comprehensive view of the arguments used in the criticism and defense of sufism among the Shi'a. The present study aims to examine these two subjects. In his work, the author underlined that Sufism is rooted in Islām and sought to eliminate antagonism between the Shia and Sufis. Munis 'Ali Shah attempted to demonstrate that the genesis of Sufism is rooted in Islām by using verses, hadiths, and historical texts. One of the most essential themes he focused on while researching this topic was the word Sufi. Munis maintained that the term Sufi existed prior to the time of the Prophet Muhammad. According to him, the phrases attributed to the Imams, which Sufism's opponents in the Shi'ite world have relied on the most as evidence, have not been thoroughly investigated. In *Burhan al-Salikin*, Munis 'Ali Shah attempted to interpret these words of the Imams at length.

Keywords: Sufism, Shia, Iran, Ni'matullahiyah, Munis 'Ali Shah, *Burhan al-Salikin*.

Giriş

İslam'da âyet ve hadisleri temel alarak oluşan başlıca ilimler tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuftur. Bu ilimlerde mütehasıs âlimler, zaman zaman birbirlerini eleştirmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde zühd ile tasavvufa da içeriden ve dışarıdan eleştiriler yapılmıştır. İçeriden gelen eleştiriler; sûfilerin birbirlerini tenkid etmeleri, zühd ve tasavvufla ilgili meseleleri aralarında müzakere ve münakaşa etmeleridir.¹ Söz gelimi Ebû Nasr et-Tûsî'nin (ö. 378/988) *el-Lüma'*, Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) *et-Ta'aruf* ve Ebü'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle* isimli tasavvuf klasiklerinin mukaddimeleri ve kitaplarının değişik yerlerinde sûfilerin yanlıklarına dikkat çekilmiştir.²

Tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm âlimlerinin eleştirileri, tasavvufa dışarıdan yapılan tenkitleri oluşturmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Telbîsu İblîs* isimli eserinin bazı kısımları buna örnek olarak gösterilebilir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve takipçisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de tasavvuf eleştirilerini devam ettiren âlimlerdendir.³ Sûfî müellifler de tasavvufun açıklanması ve ona yöneltilen itirazların cevaplanması konusunda eserler yazmışlardır. Sûfiler, tasavvuf savunmasında en fazla vahdet-i vücûd düşüncesine yoğunlaşmışlardır.⁴

Tasavvuf, Sünnîliğe bağlı olarak geliştiğinden Şîîler çoğunlukla tasavvufa muhalefet etmiştir. Şîî âlimler, tasavvufa karşı çok sayıda eser kaleme almıştır.⁵ Şîâ'da Seyyid Haydar Âmülî (ö. 787/1385) gibi tasavvufu kabul eden âlimler de vardır. Âmülî, *Câmi'u'l-esrâr ve menba'u'l-envâr* isimli eserinde tasavvuf ve Şîâ arasındaki ihtilafa çözüm bulmaya çalışmıştır.⁶

¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkid* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 26.

² Bk. Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Kamîl Mustafa Hindâvî (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 362; Ebû Bekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *et-Ta'aruf li-mezhebi ehli't tasavvuf* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 7; Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmud - Mahmud b. Şerif (Metâbiu Müesseseti Dâri'ş-Şa'b, 1989), 19.

³ Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkid*, 14.

⁴ Muhammed Bedirhan, "Osmanlı Dönemi Vahdet-i Vücûd Müdafaları", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, ed. Ercan Alkan - Osman Sacid Arı (İstanbul: İsar Yayınları, 2018), 187.

⁵ Bu eserlerin isimleri ve muhtevası hakkında bk. Muhammed Ma'sûm Şirâzî, *Ṭarâikü'l-hakâik*, nşr. Muhammed Cafer Mahecüb (Tahrân: İntişârât-ı Kitâbhane-yi Senâi, 2004), 1/175-186; Nasrullah Pürcevâdî, "On İki İmam Şiiğinde Tasavvufa Muhalefet", çev. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 233-242; Süleyman Uludağ, "Şîilikte Tasavvuf" (Milletlerarası Tarihte Ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu, İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 522-523.

⁶ Süleyman Gökbulut, "Seyyid Haydar Âmülî ve Câmi'u'l-esrâr ve Menba'u'l-envâr Adlı Eserinde Tasavvuf-Şîilik İlişkisi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 37 (2016), 45-71.

Şîî çevrede tasavvuf aleyhinde yazan müellifler arasında en fazla dikkat çeken kişinin Muhammed Ali Bihbehânî (ö. 1216/1801) olduğu söylenebilir. Bihbehânî'nin *Risâle-i Hayrâtiyye* isimli eseri incelendiğinde onun tasavvuf aleyhindeki iddiaların çoğunu daha önce yazılan eserlerden aldığı görülmektedir. Fakat o, aynı zamanda fiilî olarak da sufilerle mücadele etmiş ve onların öldürülmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı "sûfî-koş" (sûfî-öldüren) olarak bilinmiştir. Mücadele ettiği ve katledilmelerine sebep olduğu tasavvuf ehliyse İran halkı arasında yayılan Ni'metullâhiyye mensuplarıdır. Ni'metullâhiyye tarikatına mensup Masûm Ali Şah (ö. 1212/1796), Nur Ali Şâh (ö. 1212/1796) ile Muzaffer Ali Şah'ın (ö. 121/1800) öldürülmesinde onun veya adamlarının dahli olduğu söylenmiştir. Bu nedenle Şîîlik'te geçmişi eskiye dayanan derviş-fakih çatışmaları hiçbir zaman Bihbehânî'nin dönemi kadar kanlı olaylara dönmemiştir.⁷ Bihbehânî, eseri *Risâle-i Hayrâtiyye*'de Ni'metullâhîler mel'un, cehennem ehli, yoldan çıkarıcı ve kafir gibi kötü ithamlarda bulunmuştur.⁸

İran'da Ni'metullâhiyye tarikatının mensuplarına olan baskı hala devam etmektedir. Bu nedenle Ni'metullâhiyye mensuplarının tasavvuf aleyhtarlarının baskısını en fazla hisseden tarikat mensuplarından olduğu söylenebilir. Çalışmamıza konu olan *Burhânü's-sâlikîn* de Ni'metullâhiyye tarikatına mensup Mûnis Ali Şâh tarafından kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada *Burhânü's-sâlikîn*'den hareketle "Şîî bir tarikat şeyhinin Şîîlik içinde tasavvufu nasıl savunduğu?" sorusuna cevap aranacaktır. Milâdî 14. yüzyılda yaşayan Seyyid Haydar Âmülî hakkında bu konuda bir çalışma yapılmıştır.⁹ Çalışmaya konu olan *Burhânü's-sâlikîn* ise modern dönemde yazılmıştır. Ayrıca Mûnis Ali Şâh, tarikat şeyhi olarak bir tekkede irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla modern dönemde yaşayan Şîî mezhebine bağlı bir tarikat şeyhinin Şîîlik ve tasavvufu uzlaştırma gayretlerinin incelenmesi konuya farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

⁷ Hamid Algar, "Muhammed Ali Bihbehânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992); Zehrâ Abdî, "Risâle-i Hayrâtiyye: Mübâreze-yi Aleyhi Roşd-i Sûfî Meslekî der Evâhir-i Sedde-yi Devâzdehom u Evâil-i Sedde-yi Sızdehom-ı Hicrî", *Sohen-i Tarih* 24 (2017), 79.

⁸ Muhammed Ali Bihbehânî, *Risâle-i Hayrâtiyye* (Kum: Müesse-yi Allâme-yi Müceddid Vahîd-i Bihbehânî, 1993), 1/52.

⁹ Gökbulut, "Seyyid Haydar Âmülî ve Câmî'u'l-esrâr ve Menba'u'l-envâr Adlı Eserinde Tasavvuf-Şîîlik İlişkisi".

1. Mûnis Ali Şâh'ın Hayatı ve Burhânü's-sâlikîn isimli Eseri

Babası da bir Ni'metullâhî şeyhi olan Mûnis Ali Şâh, 1290/1873'te Şîrâz'da doğmuştur. Babası ve İran'ın önemli âlimlerinin yanında tahsil görmüştür.¹⁰

Meşrutiyet taraftarlarının saffında yer alan Mûnis, özgürlük yanlısı kurumlar olan Encümen-i İslam ve Demokrat Parti'nin aktif bir üyesi olmuştur. Birinci Dünya Savaş'ında batılı ülkelere karşı ve meşrutiyet fikirleri konusunda milletin bilinçlenmesi için Vezn-i İhya isimli bir gazete çıkarmış ve Pars yayınevini kurmuştur. Birinci Dünya Savaş'ı bitiminde siyasal faaliyetlerine son vermiştir.¹¹

Babasının halefi Sâdık Ali Şâh'ın (ö. 1340/1921) vefat etmesiyle Ni'metullâhiyye tarikatının Münevver Ali Şâhiyye kolunun kutbu¹² olmuştur. Müridlerinin ısrarı üzerine 1928'de Tahran'a taşınarak Çahâr Sûk isimli hankahında faaliyetlerine devam etmiştir.¹³ Mûnis Ali Şâh; 1372/1953'te Tahran'da vefat etmiştir.¹⁴

Mûnis'in *Burhânü's-sâlikîn* isimli eseri mukaddime, beş bölüm ve hatimeden oluşmaktadır. Mukaddimede eserin yazılma sebebine değinilmiştir. Birinci bölümde tasavvufun sözlük ve ıstılah manası, ikinci bölümde tasavvufun hakîkati ve bazı büyük sûfiler hakkında kısa bilgi, üçüncü bölümde tasavvufun mahiyetine işaret eden âyet ve hadisler, dördüncü bölümde tasavvufta hırkanın ne manaya geldiği ile Ni'metullâhiyye tarikatı silsilesinin imamlara dayanması ve son bölümde imamların hadislerinde kınadığı sûfilerin kim olduğu konusu ele alınmıştır. Hatimede *Burhânüs'sâlikîn*'de zikredilen zat ve kitaplar hakkında bilgi verilmiştir.

Mûnis, eserinde tasavvufun şeriatın dışında olduğuna dair yazılar yazıldığını ve bu yazılar neticesinde âyetler ile on iki imamın sözleri hakkında bilgisi bulunmayan birçok kişinin tasavvuf aleyhtarlığı yaptığını ifade etmiştir. Tasavvufa yapılan bu eleştiriler yüzünden camiler başta olmak üzere birçok yerde tasavvuf büyüklerini kınayıcı bazı

¹⁰ Mes'ûd Hümâyûnî, *Tarih-i Silsilehây-i Tarikat-i Ni'metullâhiyye der İran* (Tahran: İntişârât-ı Mekteb-i İrfan-i İran, 1994), 249; Cevad Nurbahş, *Gülistân-ı Câvid* (London: İntişârât-ı Hânigâh-ı Ni'metullâhî, 1994), 160; Muhsin Şems Melikârâ, "Zü'r-riyâseteyn-i Şîrâzî", *Mecelle-yi Ermagan* 13/3 (1311), 168.

¹¹ Hüseyin Rükzâde Âdemiyyet, *Dânişmendân ve Sühan-serâyân-i Fârs* (Tahran: Kitabfurûşihâ-yi İslamiyye u Hayyam, 1958), 4/575; Melikârâ, "Zü'r-riyâseteyn-i Şîrâzî", 168.

¹² Ni'metullâhiyye tarikatında bütün şeyhler, bir kişiye bağlıdır. Ni'metullâhîler, tarikatın bütün işlerinin bağlı olduğu bu kişiye "kutup" derler. bk. Hatice Kışâverz Ferhâdî, *Tehlîl-i Merdom Şinahtî-yi Merâsim, Âin u Âdâb-i Derâviş-i Silsile-yi Ni'metullâhî-yi Gonâbâdî-yi Tahran* (Tahran: Dânişgâh-i Âzâd-i İslâmî, 2012), 205; Ahmet Arslan, *Şâh Ni'metullâh-ı Velî ve Ni'metullâhiyye Tarikatı* (Sonçağ Akademi, 2022), 300.

¹³ Leonard Lewisohn, "Modern İran Tasavvufu'nun Tarihine Bir Giriş I: Ni'metullâhî Tarikatı: Zulüm, İhya ve Bölünme", çev. İlker Külbilge, *Sûfi Araştırmaları* 7/14 (2016), 99.

¹⁴ Âdemiyyet, *Dânişmendân ve Sühan-serâyân-i Fârs*, 5/575.

konuşmalar yapılmaya başlamıştır. Bunun neticesinde birçok kişi, Mûnis'ten tasavvufun hakîkati hakkında bir kitap yazmasını istemiştir. Fakat o, bu konuda kitap yazacak kadar yetkin birisi olmadığını söyleyerek çevresinden gelen ricaları reddetmiştir. Halifesi Mîrzâ Muhammed Kâzım (ö. 1984) da Mûnis Ali Şâh'a mektup yazarak son zamanlarda bazı akılsızların Peygamberimizin iftiharî olarak gördüğü fakrın şeriatın zıddı ve tasavvufun bidat olduğunu iddia ettiklerini iletmiştir. Ardından Muhammed Kâzım, şeyhinden şu dört soruyu cevaplandırmasını istemiştir:

Sûfî kelimesi, lügatte ve ıstılahta ne manaya gelmektedir?

Tasavvuf nedir?

Âyet ve imamların sözlerinde tasavvufun hakîkatine dair deliller bulunmakta mıdır?

Tasavvuf hırkası ne demektir? Sûfîler hırkayla neyi kastetmektedir ve hırka kime muttasıl olmaktadır?¹⁵

Mûnis, halifesinden gelen bu sorular üzerine *Burhânü's-sâlikîn* isimli eserini yazdığını belirtmiştir.¹⁶ O, eserinin başında tasavvufu eleştirenlerin üç kısımda incelenebileceğini söylemiştir:

1. Sûfîleri kınayan imamların sözleri dolayısıyla tasavvufu eleştirenler. Mûnis'e göre bu kısımdaki kişiler, imamların sözlerinde asıl kınanan kimselerin kimler olduğunu, bu sözlerin nâsih mi 'âm mı veya mutlak mı olduğuna dikkat etmezler.

2. Bazı kimseler de "Ene'l-Hak", "Sübhone ma azami şa'ni" gibi şathiyyelerin hakîkatini hiç düşünmeden sûfîlerin zındık ve kâfir olduğuna hükmederler.

3. Bazı kimseler de sadece taklide düştükleri ve nefslerine uydukları için sûfîleri eleştirirler. Onların tasavvufu eleştirmek adına herhangi bir gerekçeleri olmamalarına rağmen bu kimseler sadece çevresindeki insanlara uyarlar.¹⁷

2. Mûnis Ali Şâh'ın Tasavvuf Müdafaası

Mûnis Ali Şâh, marifet ilmi olarak gördüğü tasavvufun diğer ilimlerden üstün olduğunu belirtmiştir. Zira gizli bir hazine olan Hak, bilinmek için âlemi yaratmıştır. Mevcudat içinde insanı halifesi seçmiş ve Hakk'ın bilinmesi manasına gelen marifeti insanın kalbine koymuştur. İnsanın da bu marifeti koruması gereklidir.

¹⁵ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, haz. Cevad Nurbahş (Tahran: İntişârât-ı Hânigâh-ı Ni'metullâhî, 1975), 24.

¹⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 23-26.

¹⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 20.

Mûnis, bu bilgilerden hareketle insanın heyulasının yani yaratılma sebebinin marifet olduğunu ifade etmiştir. Bu marifet ve ilmin diğer ilimlerle karıştırılmaması gerekir. Bu ilimle kastedilen dünyadan vazgeçip ahirete yönelmeyi kavratan ilimdir. Ehlullahın ilimle kastettiği bu idraktır. Basiret sahipleri, bu idrak dışındakilere ilim demedikleri gibi ona sahip olmayana da âlim demezler. Zira âlimin ahirete yönelmiş olması gerekir. Şerî'î ilimleri ve dinî akideleri sağlam delilleriyle bilen fakat dünyaya yönelen kişi âlim değildir. Bundan dolayı Mûnis, "Dünyevî hedeflere ve nefsânî hevalara karışmamaya ilim denildiğini" ifade etmektedir. İçinde nefsin heveslerini ve dünya sevgisini barındıran şey ilim değil ilme benzeyen cehalettir.¹⁸

2.1. Hz. Peygamber Zamanında Tasavvuf Kelimesinin Kullanılıp Kullanılmadığı Meselesi ile İlgili Müdafaası

Tasavvuf kelimesinin asr-ı saadette kullanılıp kullanılmadığı hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Kelimenin Hz. Peygamber zamanında bilinmediğini savunanlar tasavvuf lafzının lafzî, vezin ve mana yönünden Araplar nezdinde bilinmediğine dikkat çekmişlerdir.¹⁹ Karşıt görüşü savunanlara göre sûfî kelimesi câhiliyye döneminde dahi kullanılmıştır. Örneğin Ebû Nasr Serrâc, İslam'dan önce fazilet ve salah ehli kimselere sûfî dendiğine dair rivâyetlerin bulunduğunu nakletmiştir.²⁰ Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî ve Ebü'l-Hasen Ali el-Hücvirî gibi sûfiler de konu hakkındaki görüşlerini açıklamışlardır.²¹ Sûfî tabakat kitaplarında sûfî unvanıyla anılan ilk kişinin hicrî ikinci asırda yaşayan Ebû Hâşim el-Kûffî'nin (ö. 150/767) olduğu da kaydedilmiştir.²²

Şîî kaynaklarda Ebû Hâşim'in bâtil inançlı birisi ve Ehl-i Beyt'e muhalif olduğu dillendirilerek sûfî husumetine kapı aralanmak istenmiştir.²³ Bu nedenle Mûnis Ali Şâh, *Nefehâtü'l-Üns*'te Ebû Hâşim el-Kûffî'nin sûfî unvanıyla anılan ilk kişi olduğunu belirten

¹⁸ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 2.

¹⁹ Reynold A. Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, çev. Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 74-77; Eyyup Akdağ, "Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 722.

²⁰ Ebû Nasr Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 23.

²¹ Bk. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'aruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 59-61; Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 367-371; Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Hakikat Bilgisi-Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 95.

²² Hâce Abdullah Herevî, *Tabakâtü's-şûfiyye*, nşr. Muhammed Sürûr Mevlâyî (Tahran: İntişârât-ı Tus, 1983), 6; Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns* (Tahran: İntişârât-ı Kitâb-i Furuşî-yi Mahmudî, 1958), 32.

²³ Mustafa Altunkaya, "Bazı Şîî Kaynaklarda 'Tasavvuf'", *Turkish Studies* 11/5 (2016), 11.

ifadenin gerçeği yansıtmadığına şöyle karşı çıkmaktadır: ²⁴ “Câmî, *Nefehât*’ta ilk sûfînin Hâşîm el-Kûfî olduğunu yazmıştır. Hâlbuki ileride zikredeceğimiz âyetler ile naklî deliller sûfî ve tasavvufun Hz. Peygamber zamanında bilindiğini göstermektedir.”²⁵

Müellif, bu konudaki kanaatini “bu fırka-i nâciyye olan sûfîlerin Hz. Resûl ve Betül’ün (Hz. Ali) eşi zamanında bu isimle (sûfî) bilinirdi.” şeklinde açıklayarak sûfî kelimesinin asr-ı saadette bilindiğini ileri sürmüştür.²⁶ Böylece o, sûfî unvanının kökenini İslam’ın ilk dönemine dayandırmış ve Ehl-i Beyt’e muhalif olduğu ileri sürülen Ebû Hâşîm ile ortaya çıktığına dair rivâyetleri çürütmek istemiştir. Mûnis’in sûfî lakabının Ebû Hâşîm’den önce bilindiğine dair kanıtları şunlardır:

1. İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233), Hz. İsa’nın doğumundan önce yaşayan İran hükümdarlarından Efrîdûn’un sûfî olarak isimlendirilen ilk kişi olduğunu nakletmektedir.²⁷

2. Tasavvuf; sıfatlar ve isimler açısından Allah’ı, esmânın mazharlarını, mebde ve meâdî, âlemi ve sülûk yolların bilmektir. Bundan dolayı tasavvuf bütün enbiyâ ve evliyânın akidelerinin bir parçasıdır. Peygamberler –Hz. Âdem’den Hz. Hâtem’e kadar- Allah’a davet etmek için gönderildiğinden tasavvufun hakîkati bütün enbiyâda bulunmaktaydı.²⁸

3. İsmâil b. Hammâd Cevherî (ö. 400/1009’dan önce), *eş-Şihâh* isimli eserinde câhiliyye döneminde Kâbe’ye hizmet eden Benî Sûfe kabilesine benzedikleri için sûfîlere bu ismin verildiğini belirtmiştir.²⁹

4. Mûnis Ali Şâh, sûfî kelimesinin “yün” anlamındaki “sûf”tan gelebileceği konusu üzerinde de durmuştur. Ona göre Hz. Peygamber ve İmamlar başta olmak üzere birçok peygamber yün elbise giymiştir. Bu görüşünü desteklemek için “Peygamber Efendimiz (a.s), bir köle bile olsa insanların davetine icabet eder, eşeğe biner ve yün elbise giyerdi.”³⁰ “Rabbi kendisiyle konuştuğu gün, Musa’nın üzerinde yün elbise ve yünden bir külah vardı.”³¹ “Hz. İsa kıldan yapılmış elbise giyer ve ağaç yerdi.”³² “Muhammed b. Kesîr, Ca’fer es-Sâdık’ın üzerinde yün elbise görünce ona bunun hikmetini sürmüştü. Ca’fer es-Sâdık da ‘Babamın

²⁴ Herevî, *Tabakâtü’s-Şûfiyye*, 6; Câmî, *Nefehâtü’l-Üns*, 32.

²⁵ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 146.

²⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 36.

²⁷ İzzeddin İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-tarih* (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-Arabî, 1997), 1/77.

²⁸ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 145.

²⁹ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *eş-Şihâh* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 4/1389.

³⁰ Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü’z-Zühd ve’r-rekâik*, thk. Habiburrahman el-A’zamî (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004), 2/1/353.

³¹ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Timizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru’l-Garbil’l-İslâmî, 1996), Libâs 10(1734).

³² Ebû Nuaym İsfâhânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’* (Mısır: Matba’atüs’s-Sa’adet, 1974), 3/273.

böyle giyindiğini gördüm.' demiştir." hadislerini hatırlatmıştır. Mûnis, aynı zamanda bütün diğer imamların da yün elbise giydiğini aktarmıştır. Ona göre bu hadisler, yün elbise giydiği için mutasavvıflara sûfî denildiğine delalet etmektedir.³³

5. Mûnis Ali Şâh; Ashab-ı Suffe, safâ ve saff-ı evvelin de sûfî kelimesinin kökenleri olarak gösterildiğini belirtmiştir. Bu rivâyetler de sûfî kelimesinin İslam kökenli olduğuna delalet etmektedir.³⁴

Mûnis Ali Şâh, sûfî kelimesi hakkında bilgi verdikten sonra "buraya kadar verilen bilgilerden sûfî ve tasavvufun Hz. Âdem'e kadar olan dönemlerin hepsinde olduğu ve yeni ortaya çıkan bir şey olmadığı anlaşılmıştır" demiştir.³⁵ Aynı şekilde bu konudaki nihâî düşüncesini şöyle ifade etmiştir: O halde, sûfî ve tasavvufun nev zuhûr bir isim olduğunu ya da bid'at olduğunu sanmayın. Kalbi tasfiye etmekle ilgili hükümler olan tarikat ilmi çok eski zamanlarda vardı.³⁶

2.2. Kur'an-ı Kerim'de Tasavvufun Hakîkatine Delalet Eden Âyetler Hakkındaki Müdafaası

Mûnis Ali Şâh, tasavvufun hakîkatine işaret eden âyetleri aktararak da tasavvufu savunmuştur. Referans olarak getirdiği âyetler incelendiğinde genel itibariyle bunların ashâb-ı suffe hakkındaki âyetler olduğu anlaşılmaktadır:

1. "Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırsın."³⁷ Mûnis'in naklettiğine göre Peygamberimiz suffe ehlinde ashabıyla oturmakta iken Ensar'dan birinin gelerek uzak bir yere oturması üzerine Hz. Muhammed (sav) yakına gelmesini istemiştir. Sahabi yakına gelmeyince Peygamberimiz "Bu adamın fakirliğinin sana sirayet etmesinden mi korkuyorsun?" buyurmuştur. Sahâbi de "Ya Resulullah, onları kendinden uzaklaştır" demiştir. Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.³⁸

2. "Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma"³⁹ Mûnis'e göre bu âyet fakirler yani ashab-ı suffe hakkında inmiştir. Peygamberimiz fakir ashabıyla otururken zengin sahabiler, Peygamberimizden fakirlerin yanından gitmesini isteyince bu âyet inmiştir.

³³ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 29-31.

³⁴ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 33.

³⁵ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 223.

³⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 41.

³⁷ Bakara, 2/273.

³⁸ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 147.

³⁹ Em'âm, 6/52.

Mûnis, bu âyetin nuzûl sebebini zikrettikten sonra Peygamberimiz ve on iki imamdan fakirliğin üstünlüğüyle ilgili hadisler aktarmıştır.⁴⁰

3. “Rızâsını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster”⁴¹ Mûnis, bu âyetin sûftan bir hurka giydiği esnada Selman-ı Fârisî hakkında indiğini belirtmiştir. Selman-ı Farisî, Peygamberimizin sohbetinde bulunduğu esnada Uyeyne b. Hısn da yanlarına gelir. Hava sıcak olduğundan terleyen Selman’ın sûf kokusundan rahatsız olan Uyeyne, Peygamberimize “Ya Resûlullâh, biz yanına geldiğinde, bunu ve arkadaşlarını huzurundan çıkar” deyince bu âyet inmiştir.⁴²

4. Mûnis Ali Şâh, “Eğer (kullarımız) hak yolda (tarikatta) dosdoğru yürürlerse kendilerini, içinde denemek üzere nimetlere boğarız; kim de rabbini anmaktan yüz çevirirse Allah onu gitgide artan bir azaba uğratar”⁴³ âyetinde geçen tarikatın Hz. Ali’nin velayeti ve yolu olduğunu belirtmiştir. Mûnis, bu âyetle Âllah Teâlâ’nın “Velâyet ve İslam emri üzerinde kalanlara ucuzluk ve geniş rızık” vaat ettiğini ifade etmiştir.

5. Mûnis Ali Şâh, “Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler”⁴⁴ âyetiyle ilgili Peygamberimizin “Kim bana iman ederse onu (ruhbanlığı) hakkıyla yerine getirir. Bana tâbî olmayanlar helak olanlardır.”⁴⁵ buyurduğunu aktarmıştır. Mûnis’e göre zikredilen hadisle “İslam’da ruhbanlık yoktur”⁴⁶ hadisi arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü nakledilen hadiste bir köşede oturup maişet için çalışmamak nehy edilmiştir. Fakat maişet için çalışmak suretiyle ibadet maksadıyla uzlete çekilmek caizdir.⁴⁷

5. “Ticaretin de satımın da kendilerini Allah’ı anmaktan (zikretmekten), namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler; anarlar ki, Allah kendilerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödüllendirsin, daha fazlasını da lutfundan versin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.”⁴⁸ Mûnis Ali Şâh, bu âyetin açıklamasında zikir ehlinin mezkûrdan (Allah’tan) başka her şeye yüz çevirdiğini bu vasfa

⁴⁰ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 149.

⁴¹ Kehf, 18/28.

⁴² Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 151.

⁴³ Cin, 72/16-17.

⁴⁴ Hadîd, 57/27.

⁴⁵ Ebü’l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu cemü’l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 10/220.

⁴⁶ Bu hadisin değerlendirmesi için bk. İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî (el-Mektebetü’l-Asriyye, 2000), 2/466 (No. 3154).

⁴⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü’s-sâlikîn*, 152-154.

⁴⁸ Nûr, 37-38

haiz kişilerin ise sûfî olarak isimlendirildiğini belirtir. Kendi tarikatı olan Ni'metullâhiyye'de de gece gündüz nefis muhasebesi ve murakabesiyle meşgul olan kişilere sûfî denildiğini aktarır. Ni'metullâhiyye tarikatına giren tâlipten de bu şartları yerine getireceğine dair söz alınır.⁴⁹

2.3. Tasavvufun Şîî Menşeli Olduğu Hususu İle İlgili Görüşleri

Mûnis Ali Şâh, öncelikle tasavvufun kökeninin Kur'an-ı Kerim ve hadisler olduğunu ortaya koyduktan sonra sûfiliğin Şîîlikle irtibatlı olduğunu ispat etmeyi amaçlamaktadır. Böylece o, Şîîlerin tasavvuf hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirmek istemektedir. Bu fikrini de tarikat silsileleri ve Şîî hadis kaynaklarında sûfiler aleyhinde olan hadisleri tetkik ederek temellendirmeye çalışmaktadır:

1. Mûnis Ali Şâh, hırka giyme âdetinin Peygamberimize kadar dayandığına dair, Şîî âlim İbn Ebî Cumhûr el-Ahsâî'nin (ö. 901/1496) *Müclî* isimli eserinden bir hadis rivâyet eder. Bu rivâyete göre Peygamberimiz mirac esnasında Cennet'te inciden bir köşke girer. Köşkün ortasında nûrdan bir sandık görür. Hz. Peygamber Cebrâil (a.s)'dan sandığın açılmasını isteyince o, sandığı ancak Allah Teâlâ'nın izin vermesiyle açabileceğini söyler. Allah Teâlâ'nın izniyle içinde fakirlik ve hırka bulunan sandık açılır. Allah Teâlâ, fakirlik ve hırkayı yarattığı günden beri sadece sevdiklerine verdiğini ve onlardan daha aziz bir şey olmadığını buyurur. Hz. Peygamber, hırkayı giyer ve miraçtan inince de Allah Teâlâ'nın izniyle onu Hz. Ali'ye giydirir. Hz. Ali de Hz. Hasan ve Hüseyin'e giydirir. Sonra sırasıyla diğer imamlar giyer. İbn Ebî Cumhûr, miraçta Hz. Peygamberin giydiği bu hırkanın şu anda gaip olan on ikinci imamın yanında olduğunu belirtir.⁵⁰ Mûnis Ali Şâh, bu rivâyete binaen bütün tarikatların silsilesinin Hz. Ali'ye ve İmamlar'a ulaştığını söyler.⁵¹

Mûnis Ali Şâh, hırka giymenin Hz. Peygamber'e dayandığını söyledikten sonra Ni'metullâhiyye tarikatının silsilesinde yer alan Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Ahmed el-Gazzâlî'nin (ö. 520/1126) durumu hakkında da bilgi vermektedir. Çünkü bazı kimseler bu iki zatın Sünnî ve akidelerinin On İki İmam'ın akidesine muhalif olduğunu iddia etmektedir. Mûnis Ali Şâh, bu iddiaya karşı üç görüş ortaya atmaktadır:

Birincisi, Şîîler hiçbir zaman bir Sünnî'ye intisap etmemiş fakat Sünnîler, Şîîlere intisap etmiştir. Çünkü Şîî mezhebinden bir şeyh, Sünnîleri Şîî yapmak için takiyye ile

⁴⁹ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 161.

⁵⁰ İbn Ebû Cumhûr, *Müclî mirâtü'l-müncî fi'l-ke'lâmi ve'l-Hikmeteyni ve't-Tasavvuf*, thk. Rızâ Yahyâ Por Fârméd (Beyrut: Cem'iyetü İbni Ebî Cumhûri'l-Ahsâî li ihyâi't-turâs, 2013), 4/1258.

⁵¹ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 174.

kendisini Sünnî olarak gösterebilmiştir. Mûnis, Abdürrezzâk b. Ali Lâhîcî'nin (ö. 1072/1661) Hanefî olan müridini önce Şîî mezhebine yakın olan Şafiî mezhebine daha sonra da Şîî mezhebine geçmeyi ikna ettiğini aktarmıştır.⁵² Mûnis, böylece Sünnî gözüken çoğu mutasavvıfın Şîî olduğunu ileri sürmüştür.

Mûnis Ali Şâh ikinci olarak Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1049), Senâî-yi Gaznevî (ö. 525/1131), Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Şâh Nî'metullâh-ı Velî (ö. 834/1431) gibi mutasavvıfların ve şeyhlerinin Şîî olduğunu iddia etmiştir.⁵³

Mûnis Ali Şâh üçüncü olarak Şîî fukahânın Hasan-ı Basrî hakkında ihtilaf ettiğini belirtmiştir. Ancak Mûnis, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'nin hilafetini, velâyetini inkâr etmediğini ve mürted olmadığını ifade etmiştir.⁵⁴

Mûnis, Ahmed el-Gazzâlî konusunda ise Nurullah Şüşterî'nin (ö. 1019/1610) *Mecâlisü'l-müminîn* isimli eserinden istifade etmiştir. Şüşterî, Şîî âlimlerinin genelinin muteber görmediği Gazzâlî'nin tarikat silsilelerinde yer aldığını kabul etmiş fakat silsilesi Gazzâlî'ye dayanan Ebû'n-Necîb Ziyâüddîn Sühreverdî'nin (ö. 563/1168) silsilesinin amcası Kâdî Vecîhüddin Ömer b. Muhammed ile de Cüneyd-i Bağdâdî'ye ulaştığını söylemiştir. Şüşterî, ikinci tarik dolayısıyla Gazzâlî'nin silsile dışında kalacağını belirtmiştir.⁵⁵ Mûnis ise Şâh Nî'metullâh, Seyyid Muhammed Nurbahş (ö. 869/1464), İshâk Hottalânî (ö. 827/1424) gibi Şîîliğinde şüphe bulunmayan zatların silsilesinin Ahmed el-Gazzâlî'ye dayanmasını Gazzâlî'nin Şîîliğine delil olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁶ Mûnis, ayrıca İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) de Şîî mezhebinden olduğunu savunmuştur. Ona göre Gazzâlî'nin *İhyâü ulûmi'd-dîn* ve *Kimyâ-yı Saâdet* eserleri onun Sünnî olduğunu gösterse de Gazzâlî bu eserlerinde takiyye yapmıştır. Mûnis, Gazzâlî'nin *Sırrü'l-âlemîn* isimli eserinde Gadîr-i Hum hadisini zikretmesini onun Şîîliğine delil saymıştır.⁵⁷

O, bu şekilde bilinen bütün sûfleri Şiâ'ya dâhil ederek tasavvufun kökeninde Şîîliğin bulunduğunu göstermek istemiştir. Çünkü Şiâ'da tasavvuf aleyhtarlarının en fazla dillendirdiği hususlarından bir tanesi mutasavvıfların hepsinin Sünnî mezhebinden

⁵² Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 185.

⁵³ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 185.

⁵⁴ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 90.

⁵⁵ Kadî Nurullah Şüşterî, *Mecâlisü'l-müminîn* (Tahran: İntişârât-i İslamiyye, 1976), 2/7.

⁵⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 192.

⁵⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 266-267.

olduğudur. Nitekim Şîâ'da tasavvuf aleyhtarlığına eserinde ilk defa yer verenlerden biri olan⁵⁸ Cemâleddin el-Murtazâ er-Râzî, bu konuya özellikle vurgu yapmaktadır.⁵⁹ Muhammed Ali Bihbehânî de aynı görüşü savunarak mutasavvıfların Sünnî olduğunu hatırlatmaktadır.⁶⁰

2. Şîâ'da tasavvuf aleyhtarlığı sekizinci imam Ali er-Rızâ (ö. 203/819) ile onuncu imam Ali el-Hâdî'nin (ö. 254/868) sözlerine dayandırılmıştır.⁶¹ Hz. Peygamber ve On İki İmam'ı tasavvuf aleyhtarı gösteren bu rivâyetlerin çoğu sahih değildir. Fakat sonraki Şîî alimler konu hakkındaki hadisleri mevsuk kabul edip tasavvuf aleyhtarlığını perçinlenmek amacıyla sık sık kullanmıştır.⁶² Mûnis Ali Şâh da fakih olarak geçinen bazı kimselerin Şîî hadis kaynaklarında sûfîleri eleştiren bu hadisleri delil göstererek mutasavvıfları kınadığını belirtmiştir. Bu kimseler, sûfînin batıl mı yoksa hak üzerine mi olduğu konusunu hiç araştırmadan bütün tasavvuf erbâbı hakkında aynı hüküm vermişlerdir. Şîî kesimde tasavvuf husumeti bu genellemeden dolayı var olagelmiştir. Halbuki Şîâ'da saygın konumları olan fakihleri de hem öven hem yeren hadisler nakledilmiştir. Hatta On İkinci İmam zuhûr ettiğinde ona karşı koyanların fakihler olacağına dair rivâyetler aktarılmıştır. Bundan dolayı övülen ve kınanan âlim ile sûfîlerin birbirinden ayrılması gerekir.⁶³

Mûnis Ali Şâh, daha sonra sözü Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) getirmiştir. Zira Şîî hadis kaynaklarında Sevrî'yi yeren pek çok rivâyet yer almıştır ve tasavvufun Şîî dünyada eleştirilmesine bunlar sebebiyet vermiştir. Mûnis Ali Şâh, Sevrî aleyhindeki birçok rivâyeti eserinde nakletmiştir. Sevrî'nin Hz. Hüseyin'inin torunu Zeyd b. Ali'yi (ö. 122/740) şehit eden Abbasî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 125/743) tarafında yer aldığına dair nakil bunlardan biridir. Mûnis'in naklettiği bir diğer rivâyete göre Sevrî, Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) yanına geldiğinde üzerinde beyaz elbise görünce İmam'ı ayıplayarak şöyle demiştir: "Bu elbise sana uygun değildir. Dünyanın süslerine bulaşmaman gerekir. Senden takva sahibi olman ve kendini dünyadan uzak tutman beklenir." İmam da Sevrî'ye, Hz. Peygamber ve sahabeti zamanında yoksulluğun olduğunu ve Müslümanların kıyamete kadar bu şekilde yaşaması gerekmediğini belirtmiştir. İmam, nimetlerin arttığı günlerde

⁵⁸ Pürcevâdî, "On İki İmam Şiiliğinde Tasavvufa Muhalefet", 235.

⁵⁹ Cemaledin el-Murtaza Ali Abdullah Muhammed b. Hüseyin er-Râzî, *Tebşiratü'l-Avâm fî Ma'rifeti Mağâlâti'l-Enâm*, thk. Abbas İkbâl (Tahran: İntişrât-i Esâtir, 1986), 122.

⁶⁰ Bihbehânî, *Risâle-i Hâyratiyye*, 58.

⁶¹ Pürcevâdî, "On İki İmam Şiiliğinde Tasavvufa Muhalefet", 235.

⁶² Uludağ, "Şîilikte Tasavvuf", 521.

⁶³ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 233-235.

nimetlerden yararlanma hakkının en fazla Müslümanlara ait olduğu gerçeğini de hatırlatarak Sevrî'nin düşüncesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

Mûnis Ali Şâh, Ca'fer es-Sâdık'ın çağdaşı Sevrî hakkında Şîî kaynaklarda yer alan hadisleri sorgulamayarak onun bâtil bir mezhep üzerine olduğunu söylemiştir. Ona göre yanlış olan toptancı bir yargıyla bütün mutasavvıfları bu kategoriye koymaktır. Çünkü gerçek mutasavvıflar, İmamlar'a muhalefet etmemişler hatta onlardan istifade etmişlerdir. Mesela aynı şekilde Ca'fer es-Sâdık ile çağdaş kabul ettiği Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848)⁶⁵, imamın has dostlarından ve ona hizmet etmiştir. Bistâmî de hak üzerine bir yol olan Tayfûriyye'nin ser halkasıdır. Mûnis, bu ifadeleri naklettikten sonra şöyle demektedir: "Süfyân es-Sevrî ile onun yolunu tutanlar ve bizim zamanımızda onlara benzeyenler, iyi bir şeyin isminin kötü sıfatlarla çıkmasına sebep olan bu şahıslardır."⁶⁶

Mûnis, böylece Şîî hadis kaynaklarında sûfîleri yeren hadislerin Sevrî'nin takipçileri olan kişilere işaret ettiğini ileri sürmüştür. O, İmamların devrinde Ehl-i Sünnet'e mensup sûfîlerin İmamlar'a muhalefet ettiğini ve sûfîlerin aleyhinde olan hadislerin bu kişilere işaret ettiğini belirtmiştir. Aynı şekilde gaybet zamanında da Ehl-i Sünnet'e mensup sûfîler, İmam'a muhalefet ve düşmanlık edegelmişlerdir. Hak üzerine olan sûfîler ise Şîîdiler ve bu zamanda da bu şekildedir.⁶⁷

2.4. Tasavvufun Ana Konularıyla İlgili Eleştirilere Yönelik Müdafaası

2.4.1. Şeriat, Tarikat, Hakikat Kavramlarına Yönelik Müdafaası

Sûfîlere göre şeriat "uzuvlar üzerine câri, zâhirî davranışları içeren kural ve hükümler" hakikat ise "şeriatın örtüsüyle gizlenen bâtinî mana" demektir. Sûfîler bütün asırlarda şeriata ve dine uymanın zarureti üzerinde ittifak etmişlerdir.⁶⁸

Sûfîlerin eserlerinde şeriatın gerekli olduğuna dair açıklamalarına rağmen bazı kesimlerce onlar, şeriatı hafife almakla suçlanmışlardır. Örneğin Ni'metullâhîyye tarikatı müntesiplerinin ölmesine sebep olan ve bu yüzden sûfî katili (sûfî-koş) olarak bilinen Şîî

⁶⁴ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 237-241.

⁶⁵ Bâyezîd-i Bistâmî'nin Ca'fer es-Sâdık'ın talebesi olması tarih bakımında imkânsızdır. Çünkü genel kabul göre Bistâmî'nin doğum tarihi 131/748'dir. Fakat Mûnis gibi Bâyezîd'i Şîa'ya yakın göstermek isteyenler onun Ca'fer es-Sâdık'ın talebesi olarak gösterirler. bk. Hasan Basri Demir, *Bâyezîd-i Bistâmî ve Tasavvuf Anlayışı* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14; Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/238.

⁶⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 238-239.

⁶⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 261.

⁶⁸ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli- Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 104.

âlim Muhammed Ali Bihbehânî, tasavvuf aleyhinde yazdığı eserinde sûfîlerin şeriat karşısında kayıtsız kaldıklarını öne sürmüştür. Bihbehânî'ye göre sûfîler, Hakk'a vasıl olmuş kimselerin ibadetten müstağni olduğunu belirtmişlerdir. Yine ona göre sûfîler, dünyayla ilgileri olmadığından Hak ile aynı olduklarını ifade ederek ibadetlere ihtiyaçları olmadığını dile getirmişlerdir.⁶⁹

Gerek Bihbehânî gibi tasavvuf karşıtı kimselerin eleştirileri gerekse bazı kesimlerin sapkın fikirleri tasavvuf şemsiyesi altına koyma gayretleri sûfî müellifleri harekete geçirmiş ve bu sorunu hakikat-şeriat kavramıyla kalıplaştırarak eserlerinde ele almışlardır. Hatta pek çok tasavvuf klasiğinin yazılmasındaki temel saik, sapkınlıklara karşı tasavvufun şeriatla mukayyet olduğunu ispatlamaktır.⁷⁰

Mûnis Ali Şâh, herkesin tasavvufu kendi bulunduğu makama göre tanımladığını ve bu nedenle tasavvufun birçok tarifi yapıldığını söylemiştir. Ona göre bu tanımların hepsi göze alındığında tasavvufu şu şekilde tarif etmek mümkündür: Kavî, fiilî ve hâli olarak şeriat ile edeplenmek.⁷¹ Müellif, böylece şeriat dışındaki bütün fiil ile düşünceleri reddetmekte ve tasavvufun şeriatla mukayyet olduğunu vurgulamaktadır.

Mûnis, şeriat, tarikat hakikat birlikteliğini badem ve kabuğu teşbihiyle de anlatmaktadır. Bademin üstünde sert bir kabuk, badem çekirdeğinin üzerinde kırmızımsı nazik bir kabuk ve bu kabuğun altında saf çekirdek bulunmaktadır. En üstteki sert kabuk şeriat, nazik kabuk tarikat ve saf çekirdek ise hakikattir. Kabuk ve çekirdek beraber bademi oluşturduğu gibi şeriat, tarikat ve hakikat bütünlüğüne Muhammedî şeriat denilmektedir.⁷²

Mûnis; şeriatın hizmet, kurbet ve vuslat olmak üzere üç mertebeden oluşan namaz gibi de düşünülebileceğini belirtmektedir. Hizmet şeriat mertebesine, kurbet tarikat mertebesine ve vuslat hakikat mertebesidir. Bu üç mertebe birlikte namazı meydana getirmektedir. Bundan dolayı şeriat ibadet etmek, tarikat huzurda olmak ve Hakk'ı müşâhede etmek hakikattir. O, bu bağlamda "Sözlerim şeriat, davranışlarım tarikat, halim hakikattir."⁷³ rivâyetine atıfta bulunmaktadır.⁷⁴

⁶⁹ Bihbehânî, *Risâle-i Hâyratiyye*, 1/17-31.

⁷⁰ Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 39-40.

⁷¹ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 37, 44.

⁷² Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 45.

⁷³ Bu hadisin değerlendirmesi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/5 (No.1532).

⁷⁴ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 45-46.

Mûnis Ali Şâh, insanlara rehberlik edecek şeyhin şeriat, tarikat ve hakîkatte kâmil olması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵ Hak Teâlâ, şeyhi Hakk'ın nuru ile bilen ve gören biri kılar. Şeyhin gönlü Allah'ın ahlakıyla muttasif olana kadar ona nûr nâzîl olur. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanan şeyh, müridi ricâlüllâhtan oluncaya kadar kendi hal ve ahlakına davet eder. Mûnis Ali Şâh, bundan dolayı şeyhin müridin hakikî babası olduğunu ifade eder. O, bu manada şöyle bir hadis rivâyet eder: "Üç tane baba vardır: Dünyaya gelmeye vesile olan baba, öğreten baba ve terbiye eden baba."⁷⁶ Mûnis, kalbi tasfiye etmek, kötü ahlaktan sıyrılmak ve iyi ahlak sahibi olmaktan ibaret olan tasavvufta vâsıl şeyhe itaat etmeden mücâhede ve riyâzetin bir semeresi olmayacağını söylemiştir.⁷⁷

2.4.2. Semâ ve Mûsiki ile İlgili Müdafaası

Tasavvufta semâ; dinî mûsikiyi dinleme, raks etme, devrân etme, dinî musikinin tesiriyle coşup dönmeyi ifade etmektedir.⁷⁸ Semâ, sûfîlerin en fazla eleştirildiği konulardan bir tanesidir. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Telbîsü İblîs* isimli eserinde temeli zühde dayanan tasavvufun semâ ve raks ile zâhidlerden ayrıldığını belirtmektedir: "Tasavvufun başlangıcı zühtken sonraları müntesipleri semâ ve raksa izin verdiler. Avamdan âhiret talep edenlerden bazıları ile onların (sûfîlerin) yanında oyun gören ve dünyayı talep edenlerden bazıları onlara meyletteler."⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, bu sözleriyle tasavvuf eleştirilerinin başına semâyı koymaktadır. Muhammed Ali Bihbehânî de tasavvuf aleyhinde yazdığı eserinde semâ konusunda sûfîleri eleştirmiştir. Bihbehânî'ye göre sûfîlerin ibadetleri; raks, alkış ve şiir okumaktan ibarettir.⁸⁰

İşte tarikat ehli bu konuda ilgili fazla eleştirildiği için Mûnis, semâyı ilgili açıklamalara geçmeden evvel şöyle demiştir: "Ni'metullâhî silsilesine ve kalbi temiz sûfîlere atılan ve atılmakta olan iftiraları açıklığa kavuşturmak için burada mufassal bir açıklama bulunmaktadır."⁸¹ Semâyı sâlikî kendinden geçiren çalgı ve ses olarak tarif eden müellif, iki sebep öne sürerek semânın caiz olduğunu savunmuştur. Bunlardan birincisi semânın hakîkatini sadece sûfîlerin anlayabileceği gerçeğidir. Semâ, dervişleri cezbeyle getirip mana

⁷⁵ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 115.

⁷⁶ İsmail Hakkı da bu sözü "şöyle denilmektedir" diye nakletmiş hadis olduğunu belirtmemiştir. bk. (İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-turâsî'l-'Arabî, ts.), 2/225.)

⁷⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 41.

⁷⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016), 312.

⁷⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* (Beyrut: Dâru'l Fikr'i li'Tabaati ve'n- Neşri ve't Tevzi', 2001), 145.

⁸⁰ Bihbehânî, *Risâle-i Hâyratiyye*, 2/8.

⁸¹ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 106.

âlemlerini müşâhede etmesine yardımcı olur fakat diğer insanlar bu zevkten mahrumdurlar. O, bu konuda Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) şu beyitlerini nakleder:

Kendini kaybetmiş dervişi ayıplama / O, boğulmuştur ondan eli ayağı çırpınır.

Kardeş, semânın ne olduğunu söylemeyeceğim / Dinleyenin kim olduğunu bilmiyorum

Mana burcunda uçar onun kuşu / Melekler onun seyrinden acizdirler

Eğer dinleyen lehv, eğlence peşinde bir adamsa / Dimağındaki dev daha da kuvvetlenir

Gül seher yeliyle açılır / Fakat odunu açmaz onu ancak balta açar.

Cihan, güzel ses, sarhoşluk ve coşku ile doludur. / Fakat kör olan aynada ne görebilir?⁸²

Mûnis, musikinin bir ilim olduğunu da hatırlatarak semâyı savunmaktadır. Çünkü mûsiki, eşyanın hakikatini konu edinen felsefenin şubelerinden bir tanedir. Felsefe de “nazarî ve amelî” olarak iki kısma ayrılmaktadır. Nazarî felsefe üç kısımdır:

1. İlm-i ilahî ve a'lâ olarak bilinen felsefe-i evvelî. Bu ilmin konusu, tasavvurda ve hariçte maddeye muhtaç değildir. Allah'ı ve hüviyyetini bilme bu ilmin konuları arasındadır.

2. Tasavvurda maddeye muhtaç olmayan fakat hariçte zuhûr için maddeye muhtaç olan evsat ilim. Matematik ve mûsiki, bu ilim türlerine örnek olarak verilebilir.

3. Tasavvur ve hariçte maddeye ihtiyaç duyan ednâ ilim. İnsan ve hayvanı tanıma gibi.

Ameli felsefe, şu üç şeyle alakalıdır: Şehir yönetimi, ev idaresi ve ahlak ilmi.⁸³

Mûnis, felsefenin kısımlarını bu şekilde açıkladıktan sonra musikinin âlî ilimlerden biri olduğunun açıkça ortada olduğunu ifade etmiştir. Eflatun gibi bilginler sayesinde ilerleyen mûsiki ile ruh hatta beden tedavi edilmiştir. Antik Yunan okullarında mûsiki, ahlakın tasfiyesi ve ruhun tezkiyesi için de kullanılmıştır.⁸⁴

Mûnis Ali Şâh, ayrıca âlemde şer ve kötülük olmadığını ifade eder. Mevcudatın hepsi mahza hayrdır. Şeriatta fiiller vâcip, müstahap, mübah, mekruh ve haram olmak üzere beş hüküm altında incelenir. Farklılığa neden olan ise halin fiile ve fiilin hale nispetidir. Bundan dolayı aynı fiil, bir halin ortaya çıkmasından dolayı helalken halin ortadan kalkmasından dolayı haram olabilir. Dolayısıyla bir şey, zatı ve mahiyeti itibarıyla haram değildir. Mûnis, bu açıklamalarına örnek olarak şarap örneğini verir. Doktorun tavsiyesiyle şarap içmek caizken sağlıklı kişinin şarap içmesi haramdır. Gerçekte ikisinin yaptığı da aynı fiildir.

⁸² Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 107.

⁸³ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 108.

⁸⁴ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 107-109.

Mûnis Ali Şâh, mûsiki konusunda birbirine zıt hükümler verenlerin delillerine de şarap örneğindeki gibi bakılması gerektiğini belirtmiştir. Ney, bazı hastalıklara iyi gelirken bazı hastalıklar için iyi olmayabilir. Sadece kişinin hâlinin bir melodiye uygun görülmesi durumunda onun musikiyle tedavi edilmesi gerekir. Sûfilerin semâi da bu kısma girmektedir. Onlar, semâyla her ruh ve nefse münasip melodiyi kullanarak nefsi tedavi etmeyi amaçlar.⁸⁵

2.4.3. Şatahât İle İlgili Müdafaası

Mûnis, şatahâtın sözlük manasının hareket etmek olduğunu belirtmiştir. Yel değirmenine rüzgârdan dolayı hareket ettiği için “şattâh” denilmektedir. Ayrıca dar bir nehre çok su gelip de etrafına taşması durumunda “su nehirde taşı (şataha)” ifadesinin kullanıldığını söylemektedir. Tasavvufta “sırrın ârifin gönlüne galebe gelmesi, gönlünün kapasitesinin üstünde sırrın varid olması nedeniyle kendini kontrol edemeyip ondan bazı sözler sâdır olması” haline denilmektedir. Akıl şathiyeyi idrak etmede acizdir. Mûnis, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) şiirlerinde birçok şathiyenin bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁶

Mûnis Ali Şâh, Beyâzid Bistâmî'nin “Benim daldığım deryanın, enbiyâ-i kirâm kenarında dururlar.” şatahını delil gösterilerek Bistâmî'nin mertebesinin nebîlerden üstün olması gerektiğinin iddia edildiğini belirtmiş ve buna karşı çıkmıştır. Çünkü Bâyezid ve onun makamında olan kişiler sâlik-i meczûbtur. Bu kimseler Hakk'a vâsil olduktan sonra sekr halinde kendilerinden geçmişlerdir. Sâlik-i meczûblar her ne kadar Hakk'a vâsil olsalar da kendilerinden bile habersiz olduğu için insanlara rehberlik edemezler. Vahdet denizine vâsil olan peygamberler tekrar geri dönerek insanları hidayet yoluna davet etmekle görevlendirilmişlerdir. Onlar, vahdet denizinde gördükleri cevher ve elmasları insanlara ulaştırdılar. Bu bakımdan Beyâzid, peygamberlerden üstün bir makamda değildir.⁸⁷

Mûnis Ali Şâh, nübvvet-velâyet konusuna da kısa da olsa değinmiştir. Bu konu tasavvuf ehliyle zâhir ulemâsı arasındaki temel tartışma unsurlarından bir tanesi olmuştur.

⁸⁵ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 110.

⁸⁶ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 112.

⁸⁷ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 115.

Sûfîler, velîleri nebilerden üstün saydıkları iddiasıyla eleştirilmiş hatta zaman zaman mülhîd ve zındık görülerek tekfir dahi edilmişlerdir.⁸⁸

Mûnis Ali Şâh, nübüvvetin ta'rifî ve teşri'î olmak üzere iki çeşidi olduğunu söylemiştir. Ta'rif-i nübüvvet, Hakk'ın sıfat, isim ve zâtı hakkında marifet sahibi olmaktır. Bu nebîlere de mahsustur. "Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki nebî gibidir" denilmesinin sebebi de budur. Ahkâmı tebliği etmek ve hikmet öğretmek, siyaset yapmak ise nübüvvet-i teşri'î kısmına girmektedir. Bu sadece risâlete mahsus bir mertebedir.⁸⁹

2.4.4. İttihad ve Hulûl İlgili Müdafaası

Hak ile birleşme (ittihad) ve Hakk'ın kula yerleşmesi (hulûl) düşünceleri fenânın yanlış yorumlanmasından kaynaklanan bir problemdir.⁹⁰ İlk dönem sûfî müelliflerinden Serrâc ve Hücvîrî'nin ittihad ve hulûlün tasavvufa aykırı olduğunu belirtme ihtiyacını hissetmeleri sûfîlerin bu konuda eleştirildiğini ve sûfî geçinen bazı kimseler arasında bu fikirlerin benimsendiğini göstermektedir. Serrâc, Hulûliyye'den bir grubun "Hak Teâlâ'nın cesetleri tasfiye edip onlara hulûl ettiğini ve cesetlerden beşeriyet sıfatlarını izâle ettiğini" iddia ettiklerini iddia ettiğini ve bunun bâtil olduğunu açıklamaktadır.⁹¹ Tasavvuf aleyhtarları ise sûfîlerin ittihad düşüncesini savunduğunu iddia etmişlerdir.

Bu eleştiriler nedeniyle Mûnis Ali Şâh kısa da olsa eserinde sûfîlerin ittihad ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Ona göre sûfîler, ittihadı bütün mevcûdâtta Hakk'ı müşâhede etmek manasında kullanmıştır. Çünkü mevcûdât Hak ile vardılar ve lizatihi bir varlıkları yoktur. Hak, eşya ile aynı olmaktan ve birleşmekten münezzehtir.⁹²

Sonuç

Mûnis Ali Şâh'ın *Burhânü's-sâlikîn* isimli Eserinde Tasavvuf Müdafaası isimli çalışmamızda kısaca şu sonuçlara varılmıştır:

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir Ni'metullâhî şeyhi olan Mûnis Ali Şâh, Birinci Dünya Savaşı sırasında bulunduğu bölgede halkı İran'ın içinde bulunduğu kötü durumdan

⁸⁸ M.Mustafa Çakmaklıoğlu, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 9/21 (2008), 214.

⁸⁹ Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 140.

⁹⁰ Tuğçe Özer Kır, *Erken Dönem Eserlerinde Fenâ ve Beka Kavramlarının Tasavvufun Seyrindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 80.

⁹¹ Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, 430.

⁹² Mûnis Ali Şâh, *Burhânü's-sâlikîn*, 70.

kurtarmak için bilinçlendirmeye çalışmıştır. Savaşın ardından önce Şiraz'da daha sonra da Tahran'da tasavvufî faaliyetlere yoğunluk vermiştir.

İlk dönemlerden itibaren Şîî dünyada tasavvufa karşı menfi bir tutum sergilenmiştir. Bu husumet evvela sûfileri kınayan İmamların sözlerinin aktarılması şeklinde belirginleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde tasavvufu eleştiren müstakil eserler yazılmıştır. Bazı Şîî âlimleri ise tasavvuf ve Şîîliği uzlaştırmaya çalışmıştır. Mûnis Ali Şâh da tasavvufa Şîîlik içinde yer açmaya gayret etmiştir. Fakat müellif, sadece bu kaygıyla değil tasavvufun kökenine dair eleştirilerin camilerde dahi yüksek sesle dillendirilmesinden dolayı tasavvufun kaynağına dair de açıklamalarda bulunmuştur.

Mûnis Ali Şâh, öncelikle tasavvufun hakîkatinin âyetlerde ve Hz. Peygamber zamanında bulunduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Müellif, aynı amaçla "sûfî" kelimesinin kadim zamanda kullanıldığını ispat etmeyi hedeflemiştir. Muhtemelen mezhepsel kaygılardan dolayı da bu konuya önem vermek zorunda kalmıştır. Zira ilk sûfî diye bilinen Ebû Hâşim el-Kûfî'nin İmamlar'a muhalif olduğuna dair rivâyetler nakledilmiştir. Mûnis Ali Şâh, bu sebeple ilk sûfînin Ebû Hâşim olmadığını Şîî mezhebinden kimselere göstermek istemiştir. Müellif, eserinde Şîîlik ve tasavvufu uzlaştırmak için asıl olarak bu noktaya odaklanmıştır. O, İmamların hizmetinde bulunduğu nakledilen sûfileri ise övmüştür. Bu durumda Mûnis'in ilk dönem sûfileri ile ilgili kanaati, onların İmamlar'a muhalif olup olmadığına dair rivâyetlere göre şekillenmiştir. Onun Gazzalî, Mevlânâ, Şâh Ni'metullâh gibi gaybet döneminde yaşayan sûfîlerin Şîî olduğunu ileri sürmesi de Şîîlik ile tasavvufu uzlaştırma çabasına matuftur. Fakat bu konuda ikna edici bir argüman getirememiştir. Bir mutasavvıfın Sünnî olduğunu gösteren ifadelerini takiyeye bağlayarak ilmî bir metot izleyememiştir.

Mûnis, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hurka giydirdiğini daha sonra da sırasıyla imamların halefi imama hurka giydirdiğine dair bir hadis nakletmiştir. Böylece tasavvufun mühim sembollerinden olan hurka giydirmeyi de On İki İmam'a dayandırmıştır.

Mûnis Ali Şâh; tarikat, hakîkat, semâ, velâyet ve ittihad konularının şariat dairesi içerisinde olduğunu göstererek de tasavvufu müdafaa etmeye gayret etmiştir. Müellifin tasavvufun en tartışmalı konusu olan vahdet-i vücûda hiç değinmemesi eserindeki büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kaynakça / References

- Abdî, Zehrâ. "Risâlê-i Hayrâtiyye: Mübâreze-yi Aleyhi Roşd-i Sûfî Meslekî der Evâhir-i Sedde-yi Devâzdehom u Evâil-i Sedde-yi Sîzdehom-ı Hicri". *Sohen-i Tarih* 24 (2017), 69-86.
- Abdullah b. Mübârek. *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 2 Cilt. el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 2000.
- Âdemiyyet, Hüseyin Rükznâde. *Dânişmendân ve Sühân-serâyân-i Fârs*. 4 Cilt. Tahran: Kitabfurûşihâ-yi İslamiyye u Hayyam, 1958.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Akdağ, Eyyup. "Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 715-737. <https://doi.org/10.18505/cuid.620070>
- Algar, Hamid. "Muhammed Ali Bihbehânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/142-143. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Altunkaya, Mustafa. "Bazı Şiî Kaynaklarda 'Tasavvuf'". *Turkish Studies* 11/5 (2016), 1-16.
- Arslan, Ahmet. *Şâh Ni'metullâh-ı Velî ve Ni'metullâhiyye Tarikatı*. Sonçağ Akademi, 2022.
- Bedirhan, Muhammed. "Osmanlı Dönemi Vahdet-i Vücûd Müdâfaaları". *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. ed. Ercan Alkan - Osman Sacid Arı. 187-210. İstanbul: İsar Yayınları, 2018.
- Bihbehânî, Muhammed Ali. *Risâle-i Hâyratiyye*. Kum: Müesse-yi Allâme-yi Müceddid Vahîd-i Bihbehânî, 1993.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, ts.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns*. Tahran: İntişârât-i Kitâb-i Furuşi-yi Mahmudî, 1958.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *eş-Şihâh*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Çakmaklıoğlu, M.Mustafa. "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri Ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 9/21 (2008), 213-255.
- Demir, Hasan Basri. *Bâyezîd-i Bistâmî ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Demirli, Ekrem. *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Ferhâdî, Hatice Kişâverz. *Tehlîl-i Merdom Şinahtî-yi Merâsim, Âîn u Âdâb-i Derâviş-i Silsile-yi Ni'metullâhî-yi Gonâbâdî-yi Tahran*. Tahran: Dânişgâh-i Âzâd-i İslâmi, 2012.
- Gökbulut, Süleyman. "Seyyid Haydar Âmulî ve Câmî'u'l-esrâr ve Menba'u'l-envâr Adlı Eserinde Tasavvuf-Şiîlik İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 37 (2016), 45-71.
- Herevî, Hâce Abdullah. *Tabakâtü's-şûfiyye*. nşr. Muhammed Sürûr Mevlâyî. Tahran: İntişârât-ı Tus, 1983.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi-Keşfu'l-Mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Hümâyûnî, Mes'ûd. *Tarih-i Silsilehây-i Tarikat-i Ni'metullâhiyye der İnan*. Tahran: İntişârât-ı Mekteb-i İrfan-i İnan, 1994.
- İbn Ebû Cumhûr. *Müclî mirâtü'l-müncî fi'l-kelemlî ve'l-hikmeteyni ve't-tasavvuf*. thk. Rızâ Yahyâ Por Fârmed. 5 Cilt. Beyrut: Cem'iyetü İbni Ebî Cumhûri'l-Ahsâi li ihyâi't-turâs, 2013.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Telbîsü İblîs*. Beyrut: Dâru'l Fikr'i li'Tabaati Ve'n- Neşri ve't Tevzi', 2001.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atüs's-Sa'adet, 1974.
- İzzeddin İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-tarih*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-Arabî, 1997.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'aruf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *et-Ta'aruf li-mezhebi ehli't tasavvuf*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalim Mahmud - Mahmud b. Şerif. Metâbi Müesseseti Dâri's-Şa'b, 1989.
- Leonard Lewisohn. "Modern İran Tasavvufu'nun Tarihine Bir Giriş I: Ni'metullâhî Tarikatı: Zulüm, İhya ve Bölünme". çev. İlker Külbilge. *Sûfi Araştırmaları* 7/14 (2016), 71-108.
- Melikârâ, Muhsin Şems. "Zü'r-riyâseteyn-i Şîrâzî". *Mecelle-yi Ermagan* 13/3 (1311), 168-172.
- Mûnis Ali Şâh. *Burhânü's-sâlikîn*. haz. Cevad Nurbahş. Tahran: İntişârât-ı Hânigâh-ı Ni'metullâhî, 1975.
- Nicholson, Reynold A. *Tasavvufun Menşei Problemi*. çev. Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Nurbahş, Cevad. *Gülistân-ı Câvîd*. London: İntişârât-ı Hânigâh-ı Ni'metullâhî, 1994.
- Özer Kır, Tuğçe. *Erken Dönem Eserlerinde Fenâ Ve Beka Kavramlarının Tasavvufun Seyrindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Pürcevadî, Nasrullah. "On İki İmam Şiliğinde Tasavvufa Muhalefet". çev. Abdullah Kartal. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 233-242.
- Râzî, Cemaleddin el-Murtaza Ali Abdullah Muhammed b. Hüseyin er-. *Tebşiratü'l-avâm fi ma'rifeti mağâlâtî'l-enâm*. thk. Abbas ikbal. Tahran: İntişârât-i Esâtir, 1986.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. thk. Kamîl Mustafa Hindâvî. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Şîrazî, Muhammed Ma'sûm. *Ṭarâikü'l-hakâik*. nşr. Muhammed Cafer Mahcûb. 3 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Kitâbhane-yi Senâî, 2. Basım, 2004.
- Şüşterî, Kadı Nurullâh. *Mecâlisü'l-mü'minîn*. 2 Cilt. Tahran: İntişârât-i İslamiyye, 1976.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım et-. *el-Mucemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1994.
- Timizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbil'l-İslâmî, 1996.
- Tûsî, Ebû Nasr. *el-Lüma' İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk, 1996.
- Uludağ, Süleyman. "Bâyezîd-i Bistâmî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 5/238-241. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. "Şîlikte Tasavvuf". 515-542. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf ve Tenkid*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.